

АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ОСТАПЕНКО Станіслав Іванович

УДК 343.121

**КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВА ПОТЕРПІЛОГО НА
ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗЛОЧИНОМ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент

Азаров Юрій Іванович, Київський національний університет внутрішніх справ, професор кафедри кримінального процесу

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент, **Назаров Віктор Володимирович**, Національний авіаційний університет, Юридичний інститут, завідувач кафедри повітряного, космічного та екологічного права

кандидат юридичних наук, доцент **Ляш Андрій Олексійович**, Київський національний університет культури і мистецтв, професор кафедри кримінального права та процесу

Захист відбудеться «05» листопада 2010 р. о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.731.03 в Академії управління Міністерства внутрішніх справ за адресою: 02121, м. Київ, вул. Колекторна, 4

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Академії управління Міністерства внутрішніх справ за адресою: 02121, м. Київ, вул. Колекторна, 4

Автореферат розісланий «_4_» жовтня 2010 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Ю.Хабло

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Відповідно до статей 55, 56 Конституції України права осіб, які постраждали від злочинів і незаконної діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень, охороняються законом. Держава гарантує потерпілим забезпечення доступу до правосуддя й компенсацію завданої шкоди і бере на себе обов'язок забезпечити будь-якій особі ефективний захист її соціальних, економічних, громадянських прав і свобод. Такий захист здійснюється через функціонування галузевих норм права, в першу чергу, норм кримінального, кримінально-процесуального, цивільного, цивільно-процесуального права.

Вчинення кожного протиправного суспільно небезпечного діяння неминує породжує різноманітні шкідливі наслідки. Найбільш гострими й суттєвими вони є у разі завдання шкоди суспільним відносинам, які охороняються кримінальним законом.

Окремі проблеми реалізації прав потерпілого в кримінальному процесі, у тому числі й права на відшкодування шкоди, завданої злочином, ефективності механізмів такого відшкодування були предметом дослідження багатьох науковців, зокрема, Александрова С.О., Аленіна Ю.П., Герасимчука О.П., Гошовського М.І., Гурджі Ю.О., Давиденко С.В., Даєва В.Г., Дубинського А.Я., Дубрівного В.О., Карпова Н.С., Кокорєва Л.Д., Кривобок В.В., Кучинської О.П., Ларіна О.М., Нора В.Т., Письменного Д.П., Понаріна В.Я., Потеружі І.І., Присяжнюк Т.І., Савицького В.М., Удалової Л.Д., Федорчука Н.Б., Шаповалової Л.І. й інших.

Аналіз наукових праць із питань забезпечення захисту прав потерпілих у кримінальному процесі свідчить про одностайність авторів у тому, що порівняно з іншими учасниками кримінального процесу законом передбачено більш обмежений перелік прав потерпілого, що призводить до фактичної відсутності режиму змагальності, неможливості для потерпілого відновити в повному обсязі порушені внаслідок вчинення злочину права.

У юридичній літературі неодноразово висловлювалися пропозиції про необхідність створення державного (позабюджетного) фонду допомоги жертвам злочинів. У кримінально-процесуальному законі права потерпілих мають здебільшого декларативний характер і, як показує судова практика, фактично не реалізуються, крім права давати показання.

Аналіз кримінально-процесуального законодавства та практики органів правозастосування у сфері забезпечення потерпілому права на відшкодування шкоди, завданої злочином, засвідчує, що захист прав потерпілого в цьому питанні не є ефективним і не дозволяє в повному обсязі відновити порушені права особи, а значить і реалізувати відповідні конституційні положення. Саме недосконалість чинного кримінально-процесуального законодавства в частині встановлення дієвих гарантій забезпечення та чітких механізмів реалізації майнових прав потерпілого, на наш погляд, є основною причиною того, що за даними, наведеними в юридичній літературі, реальне відшкодування збитків у справах, направлених до суду, становить лише 60 % за рік.

Серед безпосередніх причин такого незадовільного стану можна назвати, зокрема, недосконалість процесуального статусу потерпілого в кримінальному процесі (зокрема, відсутність законодавчо закріпленого права на відшкодування шкоди, завданої злочином); необізнаність громадян у своїх правах; фактична відсутність професійного юридичного захисту (представництва) потерпілого; відсутність нормативно закріпленого обов'язку держави по відшкодуванню потерпілому шкоди, завданої злочином, а відповідно й невизначеність фінансового забезпечення відповідних заходів тощо.

Достатньо лише навести окремі дані проведеного нами опитування. Так, більше 64 % опитаних вважають діяльність щодо забезпечення відшкодування шкоди, завданої злочином, у кримінальному процесі другорядною в порівнянні з розкриттям злочину та викриттям особи, яка його вчинила.

За останні роки окремим аспектам цієї проблематики в Україні присвятили свої наукові дослідження Гузела М.В., Клименко Я.О., Корякін Р.В., Крикунов О.В., Сіроткіна М.В. та інші, однак до цього часу у вітчизняній кримінально-процесуальній науці відсутні монографічні дослідження цілісної сукупності кримінально-процесуальних гарантій права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, що не дозволяє розробити і закріпити єдиний комплексний підхід до вирішення цього питання в новому кримінально-процесуальному законодавстві України, а також підвищити ефективність діяльності органів, що ведуть кримінальний процес, у цьому напрямку.

Викладене визначає актуальність теми дисертаційного дослідження, що і обумовило її вибір.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження ґрунтується на основних положеннях Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів / Затв. Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006 та Концепції реформування кримінальної юстиції України / Затв. Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008. Тема дисертації відповідає пріоритетним напрямам наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ на період 2004-2009 років, затвердженим наказом МВС України від 5 липня 2004 року №755, включена до планів науково-дослідних робіт Київського національного університету внутрішніх справ і кафедри кримінального процесу цього закладу. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Київського національного університету внутрішніх справ від 28 жовтня 2008 року, протокол № 16.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є комплексне дослідження теоретичних положень встановлення правових гарантій права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, аналізі чинного кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування в частині захисту майнових прав потерпілого, внесенні пропозицій щодо їхнього вдосконалення.

Для досягнення зазначеної мети передбачається вирішення таких завдань:

— розкриття поняття і видів шкоди, завданої злочином;

— з'ясування змісту поняття та форм відшкодування шкоди в кримінальному процесі;

— дослідження правової природи та змісту права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, в нормах міжнародного права та законодавстві України;

— розкриття поняття, значення та видів гарантій прав особи в кримінальному судочинстві;

— визначення системи кримінально-процесуальних гарантій права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином;

— дослідження проблем кримінально-процесуального забезпечення права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином;

— з'ясування ролі прокурорського нагляду, судового і відомчого контролю у сфері забезпечення відшкодування шкоди, завданої злочином;

— дослідження порядку провадження по перевірці законності і обґрунтованості рішень у сфері забезпечення права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином;

— внесення пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання системи кримінально-процесуальних гарантій права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином.

Об'єктом дослідження є кримінально-процесуальні відносини у сфері забезпечення права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином.

Предметом дослідження кримінально-процесуальні гарантії права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, з урахуванням об'єкта та предмета дослідження, у роботі були використані загальнонаукові і спеціальні методи. *Діалектичний метод* як загальний метод наукового пізнання та *історичний метод* дозволили розглянути усі питання теми в динаміці, виявити їх взаємозв'язок і взаємообумовленість, дослідити шляхи становлення і розвитку інституту гарантій прав особи загалом і в кримінальному процесі, зокрема (пп. 2.1, 2.2). *Метод системного аналізу, а також системно-структурний та формально-логічний методи* дали можливість з'ясувати місце гарантій прав особи в системі правових (процесуальних) гарантій, визначити їх систему та класифікацію, розкрити поняття і види шкоди, завданої злочином, а також форми її відшкодування в кримінальному процесі, визначити зміст права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, проаналізувати положення сучасної теорії кримінального процесу, норми міжнародно-правових актів, кримінально-процесуального закону та інших галузей права (конституційного, кримінального, цивільного), а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених щодо розглянутих питань (пп. 1.1 – 1.3, 2.2, 2.3). За допомогою *формально-юридичного методу* досліджувалися норми-гарантії права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, з'ясовувалися зміст і значення використаних у них понять, обґрунтовувалися висновки і пропозиції щодо їх зміни та доповнення (пп. 1.3, 2.1, 2.2). *Метод порівняльного правознавства* було покладено в основу аналізу та співставлення національного та іноземного кримінально-процесуального законодавства в частині

розглядуваних питань (п. 1.3). *Структурно-функціональний метод* сприяв аналізу повноважень слідчого, прокурора, судді у сфері забезпечення відшкодування шкоди, завданої злочином, виявленню недоліків в їхній діяльності, формулюванню пропозицій щодо її удосконалення (пп. 2.3, 3.1, 3.2). За допомогою *соціологічного методу* (інтерв'ювання, анкетування) було з'ясовано позиції і думки юристів практиків (слідчих, дізнавачів) щодо сучасного стану реалізації права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, та вирішення наявних проблем, а *статистичний метод* дозволив їх узагальнити поряд із результатами вивчення матеріалів кримінальних справ.

Обґрунтованість і достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій визначається і забезпечується емпіричною базою дослідження, яку становлять дані, отримані в результаті вивчення 218 кримінальних справ, порушених слідчими органів внутрішніх справ України протягом 2006-2009 років; аналітичні і статистичні матеріали Верховного Суду України; дані опитування 308 слідчих і дізнавачів органів внутрішніх справ (додаток А – динаміка злочинів, що вчинені за 2008 - I півріччя 2010 р.; додаток Б – кількість порушених кримінальних справ у 2009 р.; додаток В – органи, що порушували кримінальні справи; додаток Д – зведена анкета опитування 308 слідчих і дізнавачів органів внутрішніх справ; додаток Е – узагальнення результатів вивчення 218 кримінальних справ).

Нормативною базою дослідження є міжнародно-правові акти з питань прав і свобод людини та громадянина, Конституція України, чинне кримінально-процесуальне, кримінальне, цивільне законодавство України, законодавство інших країн, а також рішення Європейського Суду з прав людини, постанови Пленуму Верховного Суду України, проекти нового КПК України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що ця робота є одним із перших в Україні комплексних досліджень системи гарантій права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, проведеним із урахуванням притаманних цьому інститутів загальних і специфічних особливостей функціонування. Проведене в умовах реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України та розробки нового Кримінально-процесуального кодексу України, дисертаційне дослідження ґрунтується на досягненнях вітчизняних і зарубіжних учених, вивченні матеріалів кримінальних справ, узагальненні даних проведеного анкетування практичних працівників, положеннях міжнародно-правових актів, Конституції України, чинного КПК України та його проектів, кримінального та цивільного законодавства України. У роботі пропонується вирішення недостатньо вивчених проблем і дискусійних питань законодавчого, методичного та організаційного характеру, що мають наукове та практичне значення і залишаються неврегульованими та суперечливими на сьогодні. У дослідженні сформульовано ряд нових положень і висновків, які мають істотне значення для теорії кримінального процесу та юридичної практики. До найбільш суттєвих із них слід віднести наступні:

вперше:

- з'ясовано правову природу і зміст права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, а також систему кримінально-процесуальних гарантій його забезпечення;

- визначено систему гарантій прав особи відповідно до виконуваних завдань (гарантії реалізації прав, гарантії охорони прав, гарантії захисту прав, гарантії відновлення прав особи – учасника кримінально-процесуальних відносин);

- запропоновано встановити право цивільного відповідача добровільно забезпечити заявлений у справі цивільний позов і вважати це обставиною, що пом'якшує покарання обвинуваченому, з можливістю реалізації вимог статей 45, 46 КК України (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та з примиренням винного з потерпілим);

- обґрунтована доцільність закріплення в кримінально-процесуальному законодавстві можливості призначення субсидіарної та часткової відповідальності за заподіяну злочином шкоду;

удосконалено:

- поняття відшкодування шкоди та сукупність його форм (розгляд та вирішення цивільного позову, добровільне відшкодування завданої злочином шкоди; покладення на неповнолітнього обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; відшкодування шкоди державою);

- класифікацію гарантій прав особи в кримінальному процесі (за джерелом закріплення, за сферою дії та ін.);

- систему прокурорського нагляду, відомчого та судового контролю за дотриманням законності у сфері забезпечення права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, за рахунок розширення повноважень відповідних посадових осіб;

дістало подальшого розвитку:

- пропозиція щодо деталізації завдань кримінального судочинства (ст. 2 КПК України) з визначенням відшкодування шкоди, завданої злочином, в колі охорони прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, що беруть в ньому участь;

- висновок про необхідність законодавчого врегулювання порядку добровільного відшкодування заподіяної злочином шкоди;

- висновок про необхідність закріплення у КПК України положення про обов'язкову участь в досудовому слідстві представника цивільного позивача у випадках, коли останніми є неповнолітні або особи, які за своїми фізичними чи психічними вадами не можуть самостійно захищати свої права та інтереси, а також у випадку, коли цивільним позивачем є юридична особа;

- положення про коло осіб з числа цивільних відповідачів, до яких слід відносити осіб, які несуть відповідальність не тільки за дії обвинуваченого, але і за дії підозрюваного.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки і пропозиції можуть бути використані:

у законотворчій діяльності – при внесенні змін і доповнень до чинного КПК України, а також при доопрацюванні проекту нового КПК України;

у навчальному процесі – при викладанні навчальної дисципліни “Кримінальний процес” у Київському міжнародному університеті.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації доповідалися автором і були обговорені на всеукраїнській науково-практичній конференції “Досудове слідство: шляхи вдосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства” (м. Івано-Франківськ, 30 листопада 2007 р.); міжвідомчій науково-практичній конференції “Запобігання злочинам у сфері забезпечення національної безпеки України” (м. Київ, 21 листопада 2008 р.); міжнародній науковій конференції “Сьомі осінні юридичні читання” (м. Хмельницький, 28-29 листопада 2008 р.).

Публікації. За матеріалами дисертаційного дослідження опубліковано три статті у наукових фахових виданнях України та три тези доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації визначається її метою, завданнями та предметом дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 210 сторінок, з яких основного тексту 179 сторінок, додатки на 8 сторінках, список використаних джерел на 23 сторінках і включає в себе 217 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації; визначено зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами, а також мету, основні завдання, методи, об’єкт і предмет дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про їх апробацію та впровадження, про публікації за темою дисертації, структуру та обсяг роботи.

Розділ 1 “Загальна характеристика правового інституту відшкодування шкоди, завданої злочином” складається з трьох підрозділів. Він присвячений дослідженню загальних питань кримінально-процесуального інституту відшкодування шкоди, завданої злочином, у контексті предмета дослідження.

У *підрозділі 1.1. “Поняття та види шкоди, завданої злочином”* досліджуються поняття та види шкоди, завданої злочином, матеріальні та нематеріальні наслідки злочину. Розглядаються позиції російських, радянських і вітчизняних учених з цих питань.

Зважаючи на те, що для потерпілого відшкодування завданої йому шкоди (усіх її видів) є головним його інтересом у кримінальному процесі, здобувач дійшов висновку про логічність і необхідність встановлення процедури і забезпечення реалізації цього інтересу, як і відповідного права потерпілого, саме в межах кримінально-процесуальної діяльності.

Про неоднозначність вирішення питань забезпечення відшкодування потерпілому усіх видів шкоди, завданої злочином, у практичній діяльності органів досудового розслідування, свідчать результати проведеного анкетування. Так,

більше 70 % опитаних вважають підставою для заявлення цивільного позову в кримінальній справі виключно пряму майнову шкоду (втрата, пошкодження майна). Тільки 12 % опитаних додають до цього ще і непрямую майнову шкоду (неодержані доходи). Завдану моральну шкоду вважають підставою для заявлення цивільного позову в кримінальній справі лише 21 % опитаних.

Шкода – це об'єктивна категорія, що заснована на праві і моралі та представляє собою ті зміни, які настали у майновому, фізичному, психічному, моральному стані особи внаслідок вчинення злочину.

Розглядаючи види шкоди, завданої злочином, дисертант визначає:

- моральну шкоду як психічні страждання особи, приниження її честі, гідності, а також ділової репутації, викликані вчиненням злочину (суспільно небезпечного діяння), що порушує її особисті майнові і немайнові права, а також нематеріальні блага. При цьому під психічними стражданнями як емоційно-вольовими переживаннями людини варто розуміти пережиті нею почуття приниження, роздратування, пригніченості, гніву, сорому, розпачу, неповноцінності, стану психологічного дискомфорту тощо. Ці почуття можуть бути викликані як протиправним посяганням на саму особу, так і на її близьких родичів. Під особистими немайновими правами і нематеріальними благами, порушення, позбавлення чи приниження яких може завдати особі моральної шкоди, варто розуміти належні громадянину блага від народження чи права в силу закону, що нерозривно пов'язані з його особистістю;

- фізичну шкоду як фізичні страждання людини, фізичний біль, функціональний розлад організму, інші відхилення від звичайного стану здоров'я, а також настання смерті, що є наслідком вчинення злочину (суспільно небезпечного діяння), який посягає на немайнові блага або майнові права громадянина;

- майнову шкоду як наслідки злочину (суспільно небезпечного діяння), що мають вартісну форму та полягають у безпосередньому обмеженні матеріального блага особи (викрадення, пошкодження, знищення майна), у позбавленні її можливості одержати заплановані доходи (позбавлення заробітку внаслідок втрати працездатності чи його зменшення тощо) а також у понесенні особою будь-яких додаткових майнових витрат (на лікування, протезування, сторонній догляд, поховання; втрата особами, що перебували на утриманні померлого, його заробітку).

У підрозділі 1.2. *“Поняття та форми відшкодування шкоди в кримінальному судочинстві”* розглядається проблема виконання завдання кримінального судочинства щодо забезпечення відшкодування шкоди, завданої злочином, досліджуються форми такого відшкодування.

Автором зазначається, що відсутність прямої вказівки в ст. 2 КПК України на завдання кримінального судочинства щодо забезпечення відшкодування шкоди, завданої злочинами, загальноприйнятого поняття відшкодування шкоди, відсутність передбаченого кримінально-процесуальним законом механізму встановлення та забезпечення відшкодування моральної шкоди призводить до непоодиноких випадків його невиконання, часткового забезпечення відшкодування шкоди, а також уникнення питань забезпечення відшкодування моральної шкоди в кримінальному судочинстві.

Такий висновок дисертанта підтверджується і результатами проведеного анкетування. Так, більше 60 % опитаних дізнавачів і слідчих вважають діяльність щодо забезпечення відшкодування шкоди, завданої злочином, другорядною в порівнянні з розкриттям злочину та викриттям особи, яка його вчинила, а питання встановлення і забезпечення відшкодування моральної шкоди, завданої злочином, вони відносять до компетенції суду, який, на їх думку, вирішує ці питання переважно в порядку цивільного судочинства.

Досліджуючи думки і позиції учених щодо поняття відшкодування шкоди, завданої злочином, автор констатує, що поняття відшкодування шкоди, завданої злочином, пов'язується авторами переважно з процесуальною діяльністю компетентних державних органів і посадових осіб, що спрямована на відновлення матеріальних благ потерпілого. При цьому, залишається поза увагою той факт, що крім потерпілого право на відшкодування шкоди, завданої злочином, згідно ст. 28 КПК України мають і інші особи (в тому числі, юридичні), а також те, що досить активну участь у процесі відшкодування шкоди можуть брати потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники, підозрюваний, обвинувачений, особливо зважаючи на правовий інститут добровільного відшкодування завданої шкоди обвинуваченим.

На думку дисертанта, відшкодування шкоди, завданої злочином, у кримінальному процесі – це діяльність суб'єктів кримінального процесу по забезпеченню та реалізації поновлення матеріальних благ і усунення збитків особам, які постраждали від злочину, компенсації їм витрат і моральної шкоди.

Умовами відшкодування завданої злочином шкоди в кримінальному процесі автор вважає: 1) наявність шкоди (певного виду та розміру); 2) протиправність діяння, яким завдано шкоду. Дія чи бездіяльність, якими завдано шкоду, є злочином (суспільно небезпечним діянням) і передбачають обов'язок щодо її відшкодування; 3) причинний зв'язок між злочином (суспільно небезпечним діянням) і завданням шкоди; 4) наявність вини особи.

Аналіз норм чинного кримінально-процесуального законодавства України, дослідження наукових публікацій відповідної проблематики дають підстави автору визначити такі *форми відшкодування* шкоди в кримінальному процесі: 1) цивільний позов у кримінальній справі; 2) кримінально-правова реституція; 3) добровільне відшкодування завданої злочином шкоди; 4) покладення судом на неповнолітнього, що вчинив злочин, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; 5) відшкодування шкоди державою.

У межах підрозділу дисертантом була надана загальна характеристика форм відшкодування шкоди, завданої злочином, в межах, необхідних для розв'язання завдання, поставленого в цьому розділі – дослідження правового інституту відшкодування шкоди, завданої злочином. При цьому, аналіз матеріалів слідчої та судової практики засвідчив, що вищезазначені форми відшкодування шкоди використовуються по-різному. Центральне місце серед форм відшкодування шкоди посідає заявлення та вирішення цивільного позову в кримінальній справі. Очевидно, це викликано тим, що і законодавець приділяє найбільшу увагу саме цій формі відшкодування шкоди. Так, при опитуванні слідчих більше 80 % засвідчили, що у

переважній більшості випадків завдана злочинами шкода відшкодовується шляхом заявлення, забезпечення та вирішення цивільного позову в кримінальній справі.

Також автором запропоновано доповнити чинний КПК України новими статтями “Роз’яснення права відшкодування шкоди, завданої злочином, на добровільних засадах”, “Порядок добровільного відшкодування шкоди, завданої злочином”.

Підрозділ 1.3. “Право потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, в нормах міжнародного права та законодавстві України” присвячений дослідженню питань законодавчого закріплення правового статусу потерпілої від злочину особи, гарантій реалізації нею своїх прав і законних інтересів, зокрема, права на відшкодування завданої їй шкоди, в нормах міжнародного та вітчизняного права.

Встановлено, що право потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, – це самостійне суб’єктивне право особи, встановлене й гарантоване Конституцією України та кримінально-процесуальним законом, що забезпечує потерпілому можливість відновлення порушеного права через відшкодування та компенсацію завданої злочином майнової, моральної та фізичної шкоди.

Суб’єктивне право включає в себе можливість здійснення самою уповноваженою особою свого права вимагати вчинення певних дій від зобов’язаної особи, в тому числі і можливість звернення до відповідних органів щодо захисту порушеного права. Це означає, що потерпілий вправі звертатись те тільки до суду, а й до посадових осіб, які здійснюють досудове провадження в кримінальній справі, з вимогою захисту порушеного суб’єктивного права.

Право на відшкодування шкоди, завданої злочином, знаходить свій безпосередній прояв у таких міжнародних актах, як Європейська Конвенція по відшкодуванню шкоди жертвам насильницьких злочинів (прийнята Радою Європи 04.11.1950); Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою (прийнята резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985); Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод (прийнята Радою Європи 04.11.1950); Загальна декларація прав людини (прийнята резолюцією 217 А (111) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948); Конвенція проти тортур та інших жорстоких, нелюдських і таких, що принижують гідність видів поведження та покарання (прийнята резолюцією 39/46 Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1984).

Дисертантом зроблено висновок про те, що, виходячи зі змісту форм реалізації права на відшкодування шкоди, норми міжнародного права покладають обов’язок із відшкодування шкоди, завданої злочином, на безпосереднього заподіювача шкоди – правопорушника чи осіб, які несуть відповідальність за його дії. Якщо ж отримати відшкодування від правопорушника неможливо, обов’язок компенсувати шкоду покладається на державу як на орган, який не виконав свої зобов’язання щодо підтримання правопорядку та охорони прав і свобод людини. Автор цілком підтримує тих учених (Мазалов А.Г., Савицький В.М., Зайцев О.А., Донцов С.Є., Глянцев В.В., Щербань С.П., Гошовський М.І., Кучинська О.П., Шаповалова Л.І.,

Присяжнюк Т.І., Нор В.Т., Федорчук Н.Б. та ін.), які висловлюються про обов'язок держави щодо відшкодування потерпілим шкоди, завданої злочинами.

Аналізуючи норми Конституції України, дисертант доходить висновку про те, що відносини держави з особою, яка постраждала внаслідок вчинення злочину, не мають свого прямого закріплення в конституційних нормах, незважаючи на загальну спрямованість Основного закону на гарантування визнаних міжнародним правом основних прав і свобод людини.

Враховуючи те, що право на відшкодування завданої шкоди є специфічним і виникає у потерпілого тільки тоді, коли шкода завдана вчиненням злочину, таке право, що адресоване державі і особі, яка вчинила цей злочин, за своїм змістом є правом-вимогою.

Виходячи з аналізу положень ст. 55 Конституції України, держава має забезпечити доступ потерпілого до правосуддя. Тобто, при вчиненні злочину потерпілий вправі вимагати від держави відновлення своїх порушених прав, в тому числі і майнових. Держава у зв'язку з цим використовує спеціальний вид державної діяльності – судочинство і забезпечує доступ потерпілого до правосуддя.

Найбільш конкретне і безпосереднє закріплення право на відшкодування шкоди, завданої злочином знаходить у нормах кримінально-процесуального права. Певною мірою питання відшкодування шкоди, завданої злочином, знаходить свій прояв у ст. 22 КПК України, відповідно до якої прокурор, слідчий і особа, яка провадить дізнання, зобов'язані вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи, в тому числі і тих, що стосуються характеру і розміру шкоди, завданої злочином.

Окремі питання забезпечення права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, сформульовані в нормах КПК України, що визначають форми такого відшкодування: цивільний позов у кримінальній справі, кримінально-правову реституцію, добровільне відшкодування завданої злочином шкоди, покладення судом на неповнолітнього, що вчинив злочин, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків (статті 28, 29, 79, 80 та ін.).

Комплекс питань правового інституту відшкодування шкоди, завданої злочином, на думку дисертанта, знаходить своє врегулювання і у нормах кримінального права. По своїй суті, заходи, про які йдеться у статтях 45, 46, п. 4 ч. 2 ст. 105 КК України, є способами реалізації права на відшкодування завданої злочином шкоди.

Вчинення злочинів і завдання шкоди порушують не тільки норми кримінального права, а й інших галузей права, насамперед, цивільного. Кримінально-правова відповідальність впливає на особу правопорушника, а цивільно-правова – на його майнову сферу. Цивільно-правова відповідальність представляє собою безоплатне вилучення майна чи провадження інших стягнень, що зменшують майнову сферу особи. Отже, право потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, врегульоване і цивільним законодавством.

Право на відшкодування шкоди, завданої злочином, знайшло своє відображення і в цивільно-процесуальному законодавстві та в інших нормативних

документах (наприклад, у Законі України “Основи законодавства України про охорону здоров’я”).

Розділ 2 “Забезпечення права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином” складається з трьох підрозділів. Він присвячений дослідженню питань гарантій прав особи в кримінальному судочинстві загалом і системі гарантій права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, зокрема.

У підрозділі 2.1. *“Поняття, значення та види гарантій прав особи в кримінальному судочинстві”* досліджуються гарантії прав особи у системі кримінально-процесуальних гарантій.

Дисертант, підтримуючи М.С. Строговича, на думку якого юридичні гарантії – це ті встановлені законом, нормами права засоби та способи, якими охороняються і захищаються права громадян, припиняються та усуваються порушення цих прав, вважає, що у формулюванні поняття юридичних гарантій слід було б додати, що цими засобами права осіб не тільки “охороняються і захищаються”, а й реалізуються та відновлюються у разі порушення.

Залежно від спрямованості регулюючого впливу юридичні гарантії автор розділяє на: гарантії реалізації, гарантії охорони, гарантії захисту та гарантії відновлення прав особи.

До гарантій реалізації прав особи належать ті з них, які спрямовані на забезпечення сприятливих умов для повного і безперешкодного здійснення варіантів можливої поведінки, що входять до змісту того чи іншого суб’єктивного права особи. Такими умовами є правове визначення змісту, умов і процедури реалізації можливої поведінки суб’єктів кримінального процесу, що утворює зміст конкретного суб’єктивного права особи і є проявом принципу диспозитивності в кримінальному судочинстві.

Гарантіями охорони прав особи автор вважає правові засоби, які покликані усувати можливі порушення і протиправні обмеження цих прав з боку будь-яких суб’єктів процесу (насамперед тих, які ведуть кримінальний процес). До цієї групи гарантій необхідно віднести правові засоби, що спрямовані на забезпечення встановлення і притягнення до юридичної відповідальності суб’єктів, які порушують або протиправно обмежують можливості певної поведінки, що входить до змісту певних суб’єктивних прав особи.

До гарантій захисту прав особи належать ті правові засоби, що надають можливості для результативного виявлення і припинення порушень або протиправних обмежень суб’єктивних прав особи, що вже сталися. Дія цього виду гарантій має на меті забезпечення усунення, припинення встановленого факту порушення чи обмеження права особи. Необхідність у захисті суб’єктивного права особи виникає у випадках невиконання іншими суб’єктами обов’язків, які кореспондують цьому праву, зловживання правом іншими суб’єктами, що призвело до порушення чи протиправного обмеження суб’єктивного права особи.

Групу гарантій відновлення прав особи в кримінальному судочинстві утворюють правові засоби, що покликані у можливих випадках забезпечити швидке і повне поновлення порушених або протиправно обмежених прав особи. Враховуючи те, що відновлення, як таке, може мати місце лише у тих випадках,

коли порушене або протиправно обмежене суб'єктивне право об'єктивно може бути відновлене, на погляд дисертанта, до цієї групи необхідно включати і ті правові засоби, що забезпечують компенсацію порушеного або протиправно обмеженого суб'єктивного права в тих випадках, коли його відновлення неможливе.

Окрема увага приділена автором кримінально-процесуальним гарантіям прав особи як тим, передбаченим кримінально-процесуальним законом засобам і способам, що у своїй сукупності забезпечують реалізацію, охорону, захист і відновлення прав особи – учасника кримінально-процесуальних відносин, а також їх класифікації.

Підтримуючи думку про відкритість переліку кримінально-процесуальних гарантій, взаємообумовленість прав і обов'язків учасників кримінально-процесуальних відносин (П.С. Елькінд, В.І. Камінська, В.М. Корнуков, М.М. Михеєнко, О.В. Баулін, М.Я. Никоненко), дисертант досліджував систему кримінально-процесуальних гарантій права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, саме у контексті оптимального та необхідного співвідношення цього права з відповідними обов'язками інших учасників правовідносин.

Підрозділ 2.2. “Система гарантій права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином” містить аналіз проблем комплексного забезпечення (гарантування) права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином.

Відсутність у чинному кримінально-процесуальному законодавстві України дієвих гарантій забезпечення та чітких механізмів реалізації права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, призводить до того, що більшість потерпілих залишаються незадоволеними рівнем правосуддя, зокрема, станом відновлення їхніх порушених прав.

За даними, наведеними О.Р. Михайленком, реальне відшкодування збитків у справах, направлених до суду, становить 60 % за рік.

На думку дисертанта, причинами такого незадовільного стану є: недосконалість процесуального статусу потерпілого в кримінальному процесі (зокрема, відсутність законодавчо закріпленого права на відшкодування шкоди, завданої злочином); необізнаність громадян у своїх правах; фактична відсутність професійного юридичного представництва потерпілого; невиконання (недбале виконання) посадовими особами, що ведуть процес, вимог кримінально-процесуального законодавства, зокрема статей 28, 29, 122, 125 КПК України, щодо забезпечення відшкодування шкоди, завданої злочином; рідкість випадків роз'яснення слідчим обвинуваченому юридичного значення добровільного відшкодування ним завданих потерпілому збитків або усунення заподіяної йому шкоди, що є обставиною, яка пом'якшує покарання (п. 2 ч. 1 ст. 66 КК України), а в окремих випадках поряд з іншими обставинами є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності (статті 45, 46 КК України) через відсутність кримінально-процесуального врегулювання цього правового інституту; відсутність нормативно закріпленого обов'язку держави по відшкодуванню потерпілому шкоди, завданої злочином, а відповідно й невизначеність фінансового забезпечення відповідних заходів.

З метою вдосконалення системи кримінально-процесуальних гарантій повного відшкодування шкоди, завданої злочином, дисертант вважає за необхідне здійснити наступне: закріпити у КПК України право потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, як за рахунок обвинуваченого (цивільного відповідача), так і за рахунок держави; передбачити необхідність вручення потерпілому спеціально розробленої пам'ятки (тексту прав) одразу після набуття ним відповідного правового статусу, в якій не тільки вказати право потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, а й способи його реалізації; встановити обов'язок слідчого при пред'явленні обвинувачення роз'яснювати обвинуваченому можливість добровільного відшкодування завданих злочином збитків або усунення заподіяної шкоди та їх юридичне значення; визначити порядок добровільного відшкодування шкоди, завданої злочином, у кримінальному процесі; доповнити норми інституту цивільного позову в кримінальній справі відповідними положеннями щодо компенсації моральної шкоди, завданої злочином.

У підрозділі 2.3. *“Кримінально-процесуальне забезпечення права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином”* зосереджено увагу на окремих питаннях цієї сфери, що мають неоднозначне теоретичне вирішення, законодавче закріплення та труднощі правозастосування.

Своєчасне визнання особи потерпілим є необхідною умовою як для успішного провадження в справі (потерпілий як активний суб'єкт процесу зможе впливати передбаченими законом способами на перебіг і результати провадження в справі), так і для забезпечення прав та законних інтересів постраждалої від вчинення злочину особи, і, насамперед, її права на відшкодування шкоди, завданої злочином.

Дослідження підстав і умов визнання особи потерпілим у кримінальному процесі дало дисертанту можливість запропонувати ч. 1 ст. 49 КПК України викласти таким чином: *“Потерпілий – це особа, відносно якої є підстави вважати, що її правам і інтересам, які охороняються кримінальним законом, злочином або іншим суспільно небезпечним діянням заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду”*.

Для відшкодування шкоди, завданої злочином, недостатньо лише визнання за постраждалою особою права на таке відшкодування і винесення про це відповідного рішення. Необхідно також вжити заходів до того, щоб гарантувати його реальне виконання.

Забезпечення цивільного позову в кримінальному процесі, на думку автора, можна визначити як комплекс засобів (дій), покликаних створити умови для реального виконання вироку в частині відшкодування шкоди за цивільним позовом. Етапами забезпечення цивільного позову слід вважати: а) виявлення майна і цінностей, що можуть бути звернені на відшкодування шкоди за цивільним позовом; б) накладення арешту на майно; в) забезпечення збереження арештованого майна.

Дисертантом звертається увага на відсутність чіткого законодавчого врегулювання питання про проникнення у житло та інше володіння осіб для накладення арешту на майно, на що, як на недолік чинного КПК України вказали 80 % опитаних працівників органів досудового слідства. Пропонується доповнивши

ст. 126 КПК України частиною сьомою такого змісту: “Накладення арешту на майно підозрюваного, обвинуваченого чи осіб, які суть за законом матеріальну відповідальність за його дії, проводиться за мотивованою постановою судді. При необхідності накладення арешту слідчий за згодою прокурора надсилає до суду подання, розгляд та вирішення якого відбувається за правилами, встановленими ч. 5 ст. 177 цього Кодексу”.

Дисертантом встановлена суперечність кримінально-процесуального законодавства в питанні вирішення цивільного позову, а відповідно і необхідності (можливості) притягнення як цивільних відповідачів опікунів та піклувальників у справах про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру. Звільнення особи в кримінальному процесі від кримінальної відповідальності за вчинене суспільно небезпечне діяння, не звільняє її (осіб, які за законом несуть матеріальну відповідальність за неї) від матеріальної відповідальності, а тому, враховуючи, що при вирішенні цивільного позову в кримінальній справі суд керується відповідними нормами цивільного законодавства, на погляд автора, недоцільно при доведенні факту вчинення суспільно небезпечного діяння певною особою в кримінальному процесі передавати вирішення цивільного позову в порядку цивільного судочинства, що призводить до зайвої витрати часу, коштів, зусиль працівників суду і учасників процесу.

Розділ 3 “Прокурорський нагляд, відомчий і судовий контроль як гарантії законності і обґрунтованості рішень у сфері забезпечення права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином” складається з двох підрозділів. У ньому досліджуються інститути прокурорського нагляду, судового і відомчого контролю, що мають важливе значення у забезпеченні права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином.

У підрозділі 3.1. *“Відомчий контроль і прокурорський нагляд у сфері забезпечення відшкодування шкоди, завданої злочином”* зосереджено увагу на окремих напрямках діяльності начальника слідчого відділу із забезпечення прав потерпілих і, зокрема, права на відшкодування шкоди, завданої злочином, що пов’язані, насамперед, з прийняттям слідчими таких процесуальних актів, як порушення кримінальної справи, відмова в порушенні кримінальної справи, визнання особи потерпілим (цивільним позивачем), притягнення як цивільного відповідача, проведення слідчий (процесуальних) дій щодо доведення підстав цивільного позову і його забезпечення, притягнення як обвинуваченого, закриття кримінальної справи.

Особливе значення в аспекті забезпечення права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, на думку дисертанта, має своєчасний і дієвий відомчий контроль за обґрунтованістю рішення про відмову у порушенні кримінальної справи. Адже відмова у порушенні кримінальної справи – це процесуальний акт, що перешкоджає подальшому розвитку кримінального процесу, тим самим унеможливорюючи реалізацію в межах кримінального судочинства права потерпілого на відшкодування завданої йому злочином шкоди.

Серед повноважень прокурора у сфері забезпечення відшкодування шкоди, завданої злочином, у контексті здійснення ним функції нагляду за законністю

діяльності органів дізнання і досудового слідства, відповідно до статей 100, 227 КПК України автор виділяє: скасування незаконних і необґрунтованих постанов про відмову у порушенні кримінальної справи та інших постанов слідчих і осіб, які провадять дізнання, перевірка кримінальних справ, дача вказівок та ін.

Крім цього, важливим напрямом діяльності прокурора у контексті здійснення ним функції представництва інтересів держави, суспільства і окремих громадян є заявлення і підтримання цивільного позову в кримінальній справі.

У межах підрозділу 3.2. “Проведення по перевірці законності і обґрунтованості рішень у сфері забезпечення права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином” дисертантом досліджується значення судового контролю в кримінальному процесі як засобу захисту прав, свобод і законних інтересів особи у сфері відшкодування шкоди, завданої злочином, що полягає у такому:

- надання можливості для звернення обвинуваченому, потерпілому або іншому учаснику кримінального процесу до незалежного і незацікавленого у результатах розгляду суду зі скаргою на дії слідчого чи прокурора, що являє собою важливу гарантію прав та свобод людини від необґрунтованого їх порушення і відіграє роль стримуючого органи досудового слідства фактора;

- судовий контроль забезпечує громадянам доступність судового захисту (доступу до правосуддя) під час досудового розслідування, що означає можливість швидкого та ефективного відновлення порушеного права;

- судовий контроль дає можливість запровадити на досудовому слідстві елементи змагальності.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження, виконаного на основі аналізу чинного законодавства та практики його застосування, теоретичного осмислення наукових праць і положень, у роботі сформульовані основні результати та пропозиції, що характеризуються науковою новизною, мають теоретичне і практичне значення, зокрема:

1. Розкрито поняття шкоди, завданої злочином як об’єктивної категорії, що заснована на праві і моралі та представляє собою ті зміни, які настали у майновому, фізичному, психічному, моральному стані особи внаслідок вчинення злочину. Розкрито зміст видів такої шкоди, зокрема: а) моральна шкода – це психічні страждання особи, приниження її честі, гідності, а також ділової репутації, викликані вчиненням злочину (суспільно небезпечного діяння), що порушує її особисті майнові і немайнові права, а також нематеріальні блага; б) фізична шкода – це фізичні страждання людини, фізичний біль, функціональний розлад організму, інші відхилення від звичайного стану здоров’я, а також настання смерті, що є наслідком вчинення злочину (суспільно небезпечного діяння), який посягає на немайнові блага або майнові права людини; в) майнова шкода – наслідки злочину (суспільно небезпечного діяння), що мають вартісну форму та полягають у безпосередньому обмеженні матеріального блага особи (викрадення, пошкодження, знищення майна), у позбавленні її можливості одержати заплановані доходи (позбавлення заробітку внаслідок втрати працездатності чи його зменшення тощо) а

також у понесенні особою будь-яких додаткових майнових витрат (на лікування, протезування, сторонній догляд, поховання; втрата особами, що перебували на утриманні померлого, його заробітку).

2. Розкрито поняття відшкодування шкоди, завданої злочином, у кримінальному процесі під яким розуміється діяльність суб'єктів кримінального процесу по забезпеченню та реалізації поновлення матеріальних благ і усунення збитків особам, які постраждали від злочину, компенсації їм витрат і моральної шкоди.

3. Визначено форми відшкодування шкоди в кримінальному процесі. Ними є: 1) цивільний позов у кримінальній справі; 2) кримінально-правова реституція; 3) добровільне відшкодування завданої злочином шкоди; 4) покладення судом на неповнолітнього, що вчинив злочин, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; 5) відшкодування шкоди державою.

4. Право потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, визначено як самостійне суб'єктивне право особи, встановлене й гарантоване Конституцією України та кримінально-процесуальним законом, що забезпечує потерпілому можливість відновлення порушеного права через відшкодування та компенсацію завданої злочином майнової, моральної та фізичної шкоди.

5. Розкрито поняття кримінально-процесуальних гарантій прав особи як передбачених кримінально-процесуальним законом засобів і способів, що у своїй сукупності забезпечують реалізацію, охорону, захист і відновлення прав особи – учасника кримінально-процесуальних відносин. Залежно від спрямованості регулюючого впливу юридичні гарантії поділяються на: гарантії реалізації, гарантії охорони, гарантії захисту та гарантії відновлення прав особи.

6. Визначено систему кримінально-процесуальних гарантій права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, до якої увійшли: 1) інститут цивільного позову у кримінальній справі (статті 28, 328 КПК України); 2) право особи, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину, при провадженні в кримінальній справі пред'явити до обвинуваченого або до осіб, що несуть матеріальну відповідальність за дії обвинуваченого, цивільний позов, який розглядається судом разом з кримінальною справою (ч. 1 ст. 28 КПК України); 3) обов'язок особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, суду роз'яснити особі, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину, її право заявляти цивільний позов і забезпечити можливість його здійснення (статті 53, 122 КПК України); 4) обов'язок органу дізнання, слідчого, прокурора вжити заходів до забезпечення цивільного позову в кримінальній справі (статті 29, 125, 126 КПК України); 5) обов'язок органів досудового розслідування встановити характер і розмір шкоди, завданої злочином (ст. 64 КПК України); 6) кримінально-правова реституція (статті 80, 81 КПК України); 7) добровільне відшкодування шкоди обвинуваченим чи цивільним відповідачем та ін.

7. Досліджено проблеми кримінально-процесуального забезпечення прав потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином. Зокрема, проблеми підстав і строків визнання особи потерпілим у кримінальній справі, застосування заходів примусу по забезпеченню заявленого цивільного позову, належного

встановлення і залучення в процес суб'єктів матеріальної відповідальності, відшкодування моральної шкоди.

8. Сформульовано і запропоновано ряд змін і доповнень до чинного КПК України і його проектів. Зокрема, пропонуються нові статті КПК України “Роз’яснення права відшкодування шкоди, завданої злочином, на добровільних засадах”, “Порядок добровільного відшкодування шкоди, завданої злочином”, а також зміни і доповнення до ч. 1 ст. 49, ст. 126 КПК України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Остапенко С. І. До питання забезпечення відшкодування шкоди, завданої злочином, у кримінальному процесі / С. І. Остапенко // Судова апеляція. – 2007. – № 3. – С. 37-42.

2. Остапенко С. І. Реституція як форма відшкодування майнової шкоди, завданої злочином / С. І. Остапенко // Держава і право. Збірник наукових праць. – 2008. – № 42. – С. 586-590.

3. Остапенко С. І. Суб'єкти матеріальної відповідальності в кримінальному процесі / С. І. Остапенко // Судова апеляція. – 2008. – № 3. – С. 29-34.

4. Остапенко С. І. Кримінально-процесуальні гарантії права потерпілого (цивільного позивача) на відшкодування шкоди, завданої злочином / С. І. Остапенко // Досудове слідство: шляхи вдосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (30 листопада 2007 р., м. Івано-Франківськ). – Івано-Франківськ: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2008. – С. 223-228.

5. Остапенко С. І. До питання про поняття шкоди, завданої злочином / С. І. Остапенко // Запобігання злочинам у сфері забезпечення національної безпеки України: матеріали Міжвідомчої науково-практичної конференції (21 листопада 2008 р.). – Київ, 2008. – С. 128-131.

6. Остапенко С. І. Право потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, в нормах міжнародного права / С. І. Остапенко // Актуальні проблеми юридичної науки: Збірник тез міжнародної наукової конференції (28-29 листопада 2008 р.). – У 4-х ч. – Ч. 4. – Хмельницький, 2008. – С. 194-196.

АНОТАЦІЇ

Остапенко С.І. Кримінально-процесуальні гарантії права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Академія управління Міністерства внутрішніх справ, Київ, 2010.

У дисертації здійснено комплексне дослідження теоретичних положень встановлення правових гарантій права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, чинного кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування в частині захисту майнових прав потерпілого, а в результаті –

розв'язання теоретичних проблем, що не розроблені чи недостатньо висвітлені, формулювання науково обґрунтованих практичних, методичних рекомендації для правозастосовчої практики у сфері кримінально-процесуального гарантування права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином.

Визначено поняття, види шкоди, завданої злочином, а також форми її відшкодування; зміст права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином та особливості його закріплення у міжнародних нормах і нормах вітчизняного законодавства; поняття і види кримінально-процесуальних гарантій прав особи та систему гарантій права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином.

Значну увагу приділено дослідженню окремих проблем кримінально-процесуального забезпечення права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином.

Внесено науково-обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства України з досліджуваних питань.

Ключові слова: потерпілий, відшкодування шкоди, гарантії прав особи.

Остапенко С.И. Уголовно-процессуальные гарантии права потерпевшего на возмещение вреда, причиненного преступлением. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Академия управления Министерства внутренних дел, Киев, 2010.

Объектом исследования являются уголовно-процессуальные правоотношения в сфере обеспечения права потерпевшего на возмещение вреда, причиненного преступлением.

Основная цель диссертации состоит в комплексном исследовании теоретических положений становления правовых гарантий права потерпевшего на возмещение вреда, причиненного преступлением, анализе действующего уголовно-процессуального законодательства и практики его применения в сфере защиты прав потерпевшего, внесении предложений по их усовершенствованию.

Диссертантом были поставлены и последовательно решены такие основные научные задачи, которые имеют определенное научное и практическое значение: раскрыты понятие вреда, причиненного преступлением и его видов, а также форм возмещения в уголовном процессе; содержание права потерпевшего на возмещение вреда, причиненного преступлением, в нормах международного права и в законодательстве Украины; понятие и виды гарантий прав лиц в уголовном процессе; система уголовно-процесуальных гарантий права потерпевшего на возмещение вреда, причиненного преступлением. Исследованы основные законотворческие и правоприменительные проблемы уголовно-процесуального обеспечения права потерпевшего на возмещение вреда, причиненного преступлением.

Исследуя содержание права потерпевшего на возмещение вреда, причиненного преступлением, автор приходит к выводу о том, что возмещение

вреда, причиненного преступлением в уголовном процессе – это деятельность субъектов уголовного процесса по обеспечению и реализации восстановления материальных благ и устранения вреда, причиненного лицам, которые пострадали от преступления, компенсации им утрат и морального вреда. Возмещение вреда, причиненного преступлением, в уголовном процессе происходит в таких формах: 1) заявление и разрешение гражданского иска в уголовном деле; 2) добровольное возмещение вреда, причиненного преступлением; 3) возложение судом на несовершеннолетнего, который совершил преступление, обязательства по возмещению причиненного преступлением вреда; 4) возмещение вреда государством.

Соискателем обоснованы теоретические положения и изложены практические рекомендации, направленные на усовершенствование действующего уголовно-процессуального законодательства, а также практики его применения в деятельности правоохранительных и судебных органов по рассматриваемым вопросам.

Ключевые слова: потерпевший, возмещение вреда, гарантии прав личности.

Ostapenko S.I. Criminally of a guarantee of the right of the victim on compensation of the harm caused by a crime. – the Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of jurisprudence on a speciality 12.00.09 – criminal trial and criminalistics; judicial examination; operatively-search activity. – The Academy of management of Ministry of internal affairs, Kyiv, 2010.

The dissertation main objective consists in complex research of theoretical positions of formation of legal guarantees of the right of the victim on compensation of the harm caused by a crime, the analysis of the operating criminally-remedial legislation and practice of its application in sphere of protection of the rights of the victim, entering of offers on their improvement.

The author of dissertation had been put and consistently solved such basic scientific problems which have certain scientific and practical value: the concept of the harm caused by a crime and its kinds, and also compensation forms of criminal trial are opened; the maintenance of the right of the victim on compensation of the harm caused by a crime, in norms of international law and in the legislation of Ukraine; concept and kinds of guarantees of the rights of persons of criminal trial; system of criminally-remedial guarantees of the right of the victim on compensation of the harm caused by a crime. The cores legislative and right application problems of criminally-remedial maintenance of the right of the victim on compensation of the harm caused by a crime are investigated.

Scientific offers on improvement of the operating criminally-remedial law of Ukraine on these questions are made.

Key words: the victim, compensation of harm, a guarantee of the rights of the person.